

Havevandring i Skovlunden den 6/9 2022 ved Hanne Søgård, tidligere overgartner i Den Økologiske Have ved Odder.

Havevandringen var bygget op om besøg i tre haver, nummer 125 (Bjarke og Lillians), nummer 116 (Tommy og Tines) og nummer 4 (Karin Mikkelsens). Indledende vil referenterne nævne, at det har givet en mild hovedpine at forsøge at gengive de mange guldkorn i kort form. Oplægget foregik desuden i vekselvirkning med deltagerne, herunder også under gang mellem haverne, så der var mange, gode spørgsmål til konkrete haveproblemer. Det betød dog også, at alle måske ikke hørte det samme. Svarene på konkrete haveproblemer har vi valgt at medtage næstsiddst i referatet.

I håbet om, at Hannes viden kan komme andre end deltagerne i foredraget til gode, lægges det relativt fyldige referat op på foreningens hjemmeside. Referatet er endvidere blevet til i en proces, hvor referenterne har skullet tjekke op på oplysningerne for at være sikre på at gengive data korrekt. I den forbindelse forekom det indlysende, at andre kunne få brug for de samme links, vi har anvendt. De er derfor medtaget som reference men også som interaktivt redskab, hvis man vil søge mere viden.

Vi mødtes og fyldte i stort tal rammerne i Bjarke og Lillians have ud. Initiativtager Karen Gravesen bød Hanne Søgård velkommen. Hanne startede med at oversætte begrebet biodiversitet til det mere dansklingende: "mangfoldighed af liv". Samtidig slog hun med eksempler fra Bjarke og Lillians have fast, at vi allerede, såfremt man ser Skovlunden som et hele, rummer megen mangfoldighed, navnlig fordi vi er omgivet af skovens liv. Inde i haveforeningen gør variationen mellem haverne, og alle haveelementer: sol, skygge, belægning/bevoksning, veje, hække, løvfældende og stedsegrønne buske og træer, stauder samt to-årige og et-årige blomster, alt hvad der hører hjemme i køkkenhaverne, og hvad der måtte være af vandhuller, at hele vores forening set i sammenhæng allerede nu repræsenterer mulighed for mange forskellige former for liv. Som underordnede nøgleord under mangfoldighedsbegrebet fremhævede Hanne ordene: kontinuitet og variation.

Kontinuitet betyder omsat til praktisk havegering, at det ikke er godt at grave eller rode for meget i jorden, for så har vilde bier, sommerfugle og andre insekter, ikke fred til at gennemleve den livscyklus, de er afhængige af for at kunne leve, formere og forpuppe sig og give puppen dvalemulighed i vinterperioden. Konkret er anbefalingen at overveje, hvorvidt staudebedene, hvor man er vant til at stikke om i efteråret, i højere grad kunne lades i fred.

Hanne anbefalede at undlade at klippe stauderne ned før til foråret. På den måde vil der være tilgængelige gemmesteder for insekterne vinteren over. Ligeledes anbefalede hun at sikre en eller anden form for foderplanter, der blomstrer frem til 1. november, hvor de sidste insekter enten graver sig ned i jorden eller gemmer sig under barken på træer eller buske. Sommerfugle og visse insekter har brug for tørre opholdssteder vinteren over. Jorden kan lettes på andre måder end ved gravning. En metode er jordforbedring, en anden er at bruge greben til blot at løfte jorden let. Ikke vende den. Endelig nævnte Hanne, at det i visse tilfælde er gavnligt med et kalktilskud til tung lerjord, men samtidig anbefalede hun at pH-teste sin jord først for at kunne dosere kalken korrekt, da man ellers risikerer at forsure jorden.

Variation:

Overordnet set er kunsten at skabe en have med fødegrundlag for insekterne i deres "vågne" tid, hvilket vil sige på døgnbasis, for natinsekterne skal jo også leve. Endvidere at sørge for, at der er et fødegrundlag fordelt ud over hele sæsonen. Men måske vigtigst, at der forefindes værtsplanter, hvor æg kan lægges og

larverne ernæres. Her skelnede Hanne mellem hjemmehørende arter, værtsplanter, og nektarplanter. Og for en god ordens skyld skal det nævnes, at vi referenter har slået begreberne op efter endt foredrag for at kunne gengive disse så korrekt som muligt, men vi har også tilladt os at vælge de mest udtømmende og mundrette definitioner.

Hjemmehørende arter:

Når planter kaldes for hjemmehørende, betyder det arter, som er naturligt indvandrede efter den seneste istid, og som har udviklet sig i Danmark og Nordeuropa igennem millioner af år. Disse plantearter har udviklet et samspil imellem svampe og insekter og andre organismer, som gør, at de er tilpasset hinandens levevis. Det giver sjældent mening at tale om rent danske hjemmehørende planter. Man må se alle mellem- og nordeuropæiske planter som en del af puljen for vores vilde planter. De hjemmehørende arter har derfor stor betydning for sjældne fugle og insekter og variationen i vores dyreliv.

Kilde og link: <https://haveselskabet.dk/liste-hjemmehoerende-planter-ivores-Haver>

Værtsplanter:

Værtsplanter er naturligt hjemmehørende arter. Det betyder i biodiversitetssammenhæng, at de er indpasset i den nordeuropæiske/ danske natur, på den måde at der er mindst én insektart der lægger sine æg på planten, og at larverne lever af planten. Det betyder, at planten er en del af insekternes fødekæde og altså en del af en sammenhængende natur. Mange værtsplanter er også glimrende foderplanter.

Kilde og link: <https://spiroggro.dk/husmandonline/4-vaertsplanter-ogfoderplanter/>

Nektar- og pollenplanter (foderplanter):

Blomster med pollen og nektar er bl.a. vigtige for bier, sommerfugle og svirrefluer: Nektar er en sød og sukkerholdig væske, som blomsterne producerer for at lokke insekterne til, og insekterne drikker det som saftvand. Pollen er det proteinrige gule støv, som ved insekternes hjælp transporteres til en hunblomst og bestøver planten. Mange insekter fodrer deres larver med pollen, og når de besøger blomsterne for at samle pollen til larverne, får de pollenstøv i pelsen, og fører det fra blomst til blomst.

Kilde og link: <https://haveselskabet.dk/gode-planter-med-nektar-ogpollen>

Se i øvrigt liste her, hvor nektar og pollenværdi er angivet i forhold til de forskellige arter:

https://www.havenyt.dk/artikler/dyr_i_haven/insekter/362.html

Hanne fremhævede en stor variation af sommerfugle som et synligt tegn på biodiversitet, men sagde også, at dette selvfølgelig ikke kan tages som udtryk for de øvrige insekters livsvilkår. Bier og insekter har meget vanskeligt ved at komme ind i fyldte blomster, mens buffeten er åben i den blomst, hvor støvdragerne er frit tilgængelige. Generelt anbefalede Hanne åbne blomster og småblomstrede planter til forskel fra at dyrke en have med overvægt af fyldte blomster.

Hanne fortalte også, at det navnlig i ydersæsonerne er vigtigt at sørge for, at der er et fødegrundlag for insekterne. I det følgende har vi samlet Hannes anbefalinger til gavnlige vækster og selv forsøgt at inddele dem efter blomstringstider. Listen er dog meget langt fra udtømmende og måske heller ikke helt præcis i forhold til blomstringstid. Hanne foreslog og anbefalede desuden hjemmesiden www.arter.dk, hvor man

kan finde yderligere oplysninger om sammenhængen mellem de forskellige arter og deres foretrukne værts- og foderplanter. For de sjældne arters vedkommende er fødegrundlaget i den danske natur meget smalt.

Vinter/tidligt forår:

Erantis og krokus. I mindre grad vintergækker, Kirsebærkornel, Hassel og troldhassel, Mirabelle.

Forår:

Frugtbuske: solbær, stikkelsbær, ribs og hindbær, Rød ribes, Hvidtjørn, Skovjordbær, og de tidlige jordbær, Blåpuder, Kællingetand (blomstrer frem til september, obs på, at den er to-årig), Frugttræer, Syrener.

Forsommer:

Brombær (Hanne anbefalede forædlet, tornefri sort: Lock Ness), Jordbær, Purløg, Akelejer. (Er godt nok fyldte, men de snedige bier bider hul i blomsterhattens top for at komme til nektaren), Fingerbøl (To-årig. Latinsk navn: digitalis. Vær venligst opmærksom på, at det også er en giftig plante), Knopurt, Kløver, Staudevalmue, Skærmpflanter.

Højsommer:

Blåhat (vær opmærksom på at vælge den hjemmehørende, IKKE den makedonske), Lavendel, Valmuer, Skærmpflanter, Røllike.

Sensommer:

Sommerfuglebusk: vær opmærksom på, at ikke alle sommerfugle har snabler, der er lange nok til at få gavn af sommerfuglebusken, men dagpåfugleøje, nældens takvinge og admiral kan samle nektar herfra. Desuden nævnte Hanne, at sommerfuglebusken efterhånden kan betragtes som invasiv, da den i det mildere klima, vi har fået, frøformerer. Dog nemme at pille op, sagde en deltager. Purpursolhat (ikke hjemmehørende men fin foderplante). Russisk Salvie, Perovskia, ikke hjemmehørende men fin foderplante .

https://www.havenyt.dk/artikler/koekkenhaven/krydderurter/to_og_fleaarige/1102.html

Meget mere inspiration til at strække sæsonen på flg. link:

<https://haveselskabet.dk/gode-planter-med-nektar-og-pollen>

I køkkenhaven kan man desuden lade purløgene blomstre og i øvrigt er det fint at variere med morgenfrue og tagetes her. Obs på, at sneglene elsker tagetes, og at tagetes findes i former, der ikke er fyldte (bl.a. citron og appelsintagetes, vores tilføjelse). Krydderurter: mynte og timian er fine at have men bedst er oregano og merian (begge af oreganofamilien). Behøver ikke nødvendigvis stå i køkkenhaven. Ønsker man som gestus for nat-insekterne at holde haverestauranten åben ved aften- og nattetid kan man bl.a. dyrke kaprifolium, natviol, natlys samt lavendel. Grøngødning bruges som jordforbedring. Et stort emne, men Hanne nævnte disse to arter som gode muligheder at bruge i vekseldrift over sæsonen.

Honningurt: se nærmere her

<https://www.havenyt.dk/artikler/dyrkningsmetoder/groengoedning/1189.html>

Boghvede: <https://spirekassen.nu/blog/262-boghvede-som-covercrop/>

Naboplanter står for gavnlige plantekombinationer:

Som eksempel på hvordan man kan benytte jorden gennem hele sæsonen, hvorved man skærmer den for skarp sol og udtørring samt tilfører næring til bedet, nævnte Hanne grønkål i kombination med cikorie og kløver. Men der findes mange andre gode kombinationer. For mere inspiration, se f.eks

her: https://www.havenyt.dk/artikler/dyrkningsmetoder/saedskiye_og_naboplanter/

Blomstereng:

Da vi strejfedede et areal tilsået som blomstereng, fik Hanne lejlighed til at give et eksempel på hvad kontinuitet betyder i praksis, og hun mente, at stod man og skulle vælge mellem et-årige sommerblomster og stauder, foretrak hun til hver en tid staudebedet. Forklaring: de blomsterrabatter, vi er begyndt at se i landskabet langs markskel og landeveje, summer godt nok af liv i løbet af sommeren, men når marken pløjes, ryger blomsterrabatten med i samme hug, hvorved insekternes livscyklus ødelægges. Så er man faktisk lige vidt, for insekter, der har forpuppet sig eller på anden måde lever i jorden om vinteren, dør i den proces. På samme måde med bedet med sommerblomster, hvis det rykkes op og kultiveres for tidligt. Synes man derfor, at blomstereng giver et dejligt pift i haven, vær gerne opmærksom på, hvornår og hvordan jorden bearbejdes. Desuden mente Hanne også, at en blomstereng er svær at styre, fordi der er erfaring med, at de mest aggressive arter undertvinger sig de andre på lidt længere sigt.

Vand:

Vand, nævnte Hanne som den allervigtigste enkeltfaktor, hvis man ønsker sig et mere varieret liv i haven, da alle organismer har brug for vand. For fuglenes skyld bør man huske at rengøre sit vandfad/fuglebad en gang om ugen for at undgå fugleinfluenza og andre sygdomme. For sommerfuglenes skyld, må der gerne være lidt mudder i et hjørne, for det kan de lide at sidde og snaske i. Selv en gammel bradepande vil kunne gøre det ud for vandhul, foreslog Hanne, - mens et par velanbragte, flade sten vil medvirke til, at bier og andre småinsekter vil kunne sidde over vandoverfladen og drikke og ikke risikerer at drukne på for dybt vand. Det vigtige er at gøre vand tilgængeligt i haven, for så afføder det mere liv.

Rod:

Lidt rod i haven er en fordel: en stenbunke giver skjulesteder, men også strålevarme at få energi fra. En bunke kvas eller et kvashegn kan give husly til flere forskellige dyrearter og insekter. Pindsvin kan finde et fredeligt sted at være i et kvashegn. Følgende er et sammenkog af den del af foredraget, der byggede på deltagernes konkrete haveproblemer:

Økologisk frugtavl/pasning af frugttræer:

Frugters størrelse og sundhed understøttes, såfremt man plukker de mindre frugter fri først i vækstsæsonen, så der er en håndsbredde imellem hver frugt på træet. Dog gjorde Hanne opmærksom på en nylig undersøgelse, der viste, at frugt med lidt skurv eller andre mærker på skallen, indeholder mere antioxidant.

Beskæring:

Hanne anbefalede at beskære frugttræer omkring 1 juli, men opfordrede til nøje at vurdere, om det er nødvendigt at beskære stenfrugttræer, fordi de er særligt sarte. Hun sagde: "For hver gren du beskærer, forkorter du træets liv!"

Med hensyn til æbletræer var anbefalingen, at de med fordel kan formes i vækstsæsonen (omkring 1. juli), så træet kan nå at danne sårskorpe. Dermed undgår man også vandris. Men beskæring i januar, februar, som er mere klassisk havelærdom, er også ok.

Biologisk bekæmpelse af svampesygdomme:

For stenfrugter og æblers vedkommende kan gul monillia bekæmpes ved at plukke de svampeinficerede/mumificerede frugter ned eller fjerne dem fra jorden, da de smitter de raske frugter på træet. Særligt bringer regndråber rigtig megen smitte med sig fra de inficerede frugter, fortalte Hanne.

Uddybende link: [Havenyt.dk - Skadedyr og plantesygdomme](https://www.havenyt.dk/skadedyr_og_plantesygdomme)

Grå monillia er værre, da den angriber træets blomster og grene, derfor særligt vigtigt med beskæring af træets visne områder. Angriber mest stenfrugter, men angreb på æble og pæretræer kan også forekomme.

Uddybende link: https://www.havenyt.dk/skadedyr_og_plantesygdomme/106.html

Ildsot er en sygdom, der ligner grå monillia, og som angriber træer og buske i kernefrugtgruppen. (Obs. Også hvidtjørn kan angribes). Anbefalingen her er at beskære og fjerne det angrebne ved, da ildsot er stærkt smitsomt.

Se udtømmende forklaring her:

<https://www.havenyt.dk/artikler/dyrkningsmetoder/plantesygdomme/549.html>

Biologisk bekæmpelse af bladlus og andre skadedyr: Sprøjt ikke men sæt mejsekasser op. Mejsjerne tager bl.a. bladlus. Det samme gør hvepsene (Se senere). Pindsvin æder dræbersnegle. Der var endvidere et specifikt spørgsmål, om aspargesbiller. Vi vælger at henvise til flg.

link:https://www.havenyt.dk/skadedyr_og_plantesygdomme/140.html

Det kontroversielle:

Næstsidst har vi samlet visse emner i en særlig kasse. Kontroversielle fordi nogle af Hannes råd strider imod ordensreglementet i Skovlunden. Som gode nektarplanter i det tidlige forår nævnte Hanne pil og birk. Ingen af de to træarter, må vi have i foreningen, formentlig fordi de er hurtigvoksende, meget vandkrævende og dermed virker som ledere i tordennejr. Hanne mente dog, at der fandtes underarter af pil og birk, som er knap så krævende, og som ville understøtte sjældne sommerfuglearter, som muligvis lever i skoven. Et emne til yderligere udforskning.

Som fødegrundlag for sommerfugle og hvepse i efteråret, nævnte Hanne gæret, nedfalden frugt som blommer og æbler. I forbindelse med at en deltager nævnte rottebekæmpelsens anbefalinger hos os, sagde Hanne med angiveligt belæg fra biologerne tilknyttet den økologiske have, at rotter lever af proteinholdige føde - ikke frugt. Denne oplysning har en af referenterne haft mulighed for at forelægge en ansat hos Rentokil, som var meget ked af, hvis den oplysning kommer til at danne baggrund for ændret adfærd hos os. En "rottemands" erfaring er, at rotterne spiser nedfaldsfrugten, når der ikke er andet for dem at leve af.

Hortensia og magnolia blev nævnt som ikke-gavnige vækster, de er flotte men understøtter intet liv på vores breddegrader. (Importerede vækster). Og manges darling, kæmpejernurten, nævntes som en invasiv art fra Australien, hvor den betragtes som ukrudt og spreder sig voldsomt (Et andet klima, men værd at overveje i tider, hvor vores eget klima bliver lunere).

Skvalderkål på afgrænset areal betragtede Hanne som et fint indslag i haven, fordi blomsterskærmen er en god proteinkilde. Man kan begrænse den ved jævnlig nedklipning eksempelvis med græsslåmaskine rundt om bedet. Skvalderkål kan f.eks. sameksistere med pæoner, der blomstrer først, så skvalderkålen, og til sidst havde Hanne hjemmefra erfaring med, at bregnearten studsvingebregne derefter kan tage over. Padderokke var i tidernes morgen store træer, som dinosaurer gik og gnaskede af. I dag er de heldigvis ikke så store, men til gengæld kan deres rodnet i 3 etager vokse sig helt ned til 8 meters dybde. Af nogle fremhæves padderokken far dens store indhold af kisel, men Hanne frarådede absolut at have den i sin have, medmindre man har den i et garanteret lukket system. Hun fortalte, hvordan de i Den Økologiske Have havde kæmpet med at udrydde den, selv om de i 5 år havde haft sort plast over et jordstykke, kom padderokken lystigt retur, så snart de fjernede plastikken. De endte med at grave 1 m jord væk, lægge en membran og fylde ny jord på. Hvis padderok afskæres fra fotosyntese-processen, vil den dog på et tidspunkt forgå.

Afslutningsvis synes referenterne, det var dejligt at være så mange, der var fælles om at få viden om, hvad vi kan gøre for at gavne insekternes levevilkår endnu mere på vores skønne plet, og at vi allerede bidrager med hver vores. En god følelse at gå hjem med var også Hannes bemærkninger om, at vi i foreningen som et hele betragtet allerede har så mange gode, varierede byggesten at arbejde videre med.

Skrevet af Anneke Madsen (have 107)

med hjælp fra Marianne Lorentzen (have 87) og Lene Kaspersen (have 65)